

OSMANLI’NIN SON DÖNEMİNİN SOSYO EKONOMİK BUHRANLARI VE MALİ EMPERYALİZM

Ali Yasin KALABAK*

ÖZET

Bu çalışmada yayılan Kapitalizmin Osmanlı Devletine etkileri ve yaşadığı savaşlardan dolayı Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde içerisinde bulunduğu sosyo-ekonomik buhranlar incelenecektir. İncelememiz sırasında kullanacağımız veriler İktisat Tarihi ile alakalı yazılı kaynaklardan elde edilecektir.

Osmanlı Devletinin son dönemlerinde sahip olduğu eğitim ve sağlık sisteminin analiziyle başlayacak olan çalışmamız Osmanlı Devleti’nin son dönem nüfus yapısıyla devam edecektir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde azınlıkların Osmanlı Ekonomisindeki yeri incelendikten sonra Osmanlı dış ticaret verilerine yine çalışmamızda yer verilecektir. Çalışmamızın sonlarına doğru Osmanlı Devletine önemli etkileri olan Mali Emperyalizm ve Osmanlı Devleti’nde Milli İktisat Düşüncesinin doğuşu gibi sosyo-ekonomik olaylar incelenecektir. Mali Emperyalizm çalışmamız boyunca sermaye ihracı ve Osmanlı Devleti ve onun uzantısı olan Türkiye Cumhuriyeti gibi Geç Kapitalistleşmiş ülkelerin borçlandırılması anlamlarında kullanılacaktır. Çalışmamızın sonucunda Osmanlı Devleti’nin yaşadığı sıkıntılardan sonra genç Türkiye’ye nasıl bir miras bıraktığı daha iyi anlaşılabilir olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Ekonomisi, Buhranlar, Kapitalizm, Mali Emperyalizm

JEL Kodu: N23

THE SOCIAL AND ECONOMIC CRISES OF THE OTTOMAN'S LATE PERIOD AND FINANCIAL IMPERIALISM

ABSTRACT

In this study, the effect of Capitalism on Ottoman Empire and socio-economic depression of the Ottoman Empire in its last period as a result of wars that it get involved will be analyzed. The data from written resources related to the history of Economics will be used during this analyzes.

The socio-economic life in Ottoman Empire, in its last period, suffered from both the wars it get involved and the lack of well-educated executives contrary to its early periods. Moreover, increase of malfunctioning in educational system results in decrease of qualified labor force, therefore, increase of economic troubles. This study will initially focus on the Ottoman Empire's last period educational and medical structures.

In the last period of the Ottoman Empire, typhus, cholera, epidemics such as malaria and trachoma is known to be experienced. In this study, after a description of the causes of these outbreaks, the educational structure of the Ottoman Empire will be mentioned. Educational System in the Ottoman Empire has deteriorated for various reasons as time progresses. First of all, the Ottomans were unable to follow the scientific and technological developments in the West. Second, people who are not proficient in the education system has found a place for themselves. After realizing this deterioration, the Ottoman Empire introduced some reforms regarding the educational issues but these reforms brought along with dichotomy. The Modern Schools functioning on the basis of western Educational system and the traditional Ottoman Madrassahs were the poles of this dichotomy. In the Ottoman society, both common health problems and underdeveloped educational system lead to lack of qualified labor force.

The problems in education and health sectors of Ottoman Empire directly affected its economy. To demonstrate this effect, education and health sectors will be described.

Throughout this study, the population structure of the Ottoman Empire, Population censuses conducted in the Ottoman Empire and its foundations will be mentioned, and then the data obtained from these censuses will be used to describe the nature of the labor force of the Ottoman Empire. Wars that the Ottoman Empire get involved in its last period, and the outcomes on the labor force affected the production power of the Ottomans. But the following should be noted, labor force of Ottoman Empire impacted on by health problems.

In addition to these existing problems, the entrance of Capitalism which is progressive and should spread to live, into the Ottoman lands transformed the Empire to a semi-colonial state. Due to Ottoman public debt administration, Western Countries achieved the Economic management of the Ottomans and manipulated the Ottoman economy as they wish. This situation shows that Imperialism can be established not only by military interventions but also economic achievements.

Furthermore, treaties signed with Western Europe in the last period of the Ottoman Empire and the reforms applied on the favor of Western Capitalism adversely affected the Ottomans economy. The process of European integration began with these reforms and treaties, resulted in a growing foreign trade rate against to Ottoman Empire. Particularly by 1838 trade treaty privileges provided to the United Kingdom were also

provided to other European countries within a short time. Thus western capitalism which started to spread from Europe, started to have a grip on the Ottoman Empire's Economy.

An excessive accumulation of capital occurred in Western countries as a result of trade with countries whose dominant economic system is not capitalism. There are also other factors affecting accumulation of capital for sure, but rather than analyzing the dynamics of capital accumulation, this study will analyze the followings; trade, which is the Capitalism's main tool to spread, the accumulated capital as a result of trade, and capital export through giving the debt to the countries.

In this context, In the specific example of the Ottoman Empire and Europe will be selected. This study will analyze why Ottomans borrowed debt and where they used them. The relationship between the Ottoman Empire and the spread of capitalism will be analyzed with the philosophy of heterodox economics.

Elements of the Muslim- Turks did not take place in trade in the Ottoman Empire. After Western capitalist countries began to assume an important role in the economic life of the Ottomans, the place of non-Muslims, currently forming the bourgeois part of the Ottoman Economy, has gradually strengthened. Recognition of this situation by the Unionists and then their efforts to create Muslim-Turkish bourgeois against the non-Muslim bourgeois became the most remarkable event during the late nineteenth century and early twentieth century. the ideological prime movers of the National Economy like Yusuf Akçura and Ziya Gökalp and their opinions will be mentioned under the title of 'The Rise of the Idea of National Economy.

As for title of 'Ottoman Empire's Wealth', the economical structure of the State, shares of the private sectors and government, sectoral structure of production sector, analysis of the agricultural sector in the Ottomans, and national income and revenue of the Ottoman Empire will be mentioned in this study.

Ottoman Empire's income was based on agriculture. But not using of technology that was in Ottoman's agriculture, reduced it's efficiency. Also people did not product for the market or in other words people's production was for their subsistence. Subsistence production was due to lack of infrastructure in the Ottoman Empire as well as sociological reasons. That situation had prevented accumulation of capital in the Ottoman Empire.

Finally, the social and economic developments during the last period of the Ottoman Empire and the Ottoman Economy was based on agriculture will be emphasis in the last part of the study. Also why not provide the accumulation of capital will be seen in the Ottoman Empire. In addition by referring to the causes of financial crises experienced in recent years of the Ottoman Empire, will be understood how did Ottoman Empire come to be semi-colony. How did semi colonial status of Ottoman Empire's Economy bequeath to the young Republic of Turkey, will be understood as a result of our work.

Key Words: Ottoman Economy, Crisis, Capitalism, Financial Imperialism,

JEL Code: N23

GİRİŞ

Osmanlı Devleti son dönem sosyal ve ekonomik hayatı, gerek yaşadığı savaşlardan, gerekse kuruluş ve yükselme dönemlerindeki gibi ehil kişilerin devletin üst kademelerinde bulunmamlarından dolayı çok büyük yaralar almıştır. Bunların yanında eğitim sistemindeki giderek artan aksaklıklar nitelikli bir iş gücüne sahip olamamasını beraberinde getirmiştir. Bu durum ise zaten sıkıntılarla dolu Osmanlı ekonomisini iyice içerisinden çıkılmaz bir hale sokmuştur.

Ayrıca tüm bu yaşanan sıkıntıların yanında gelişen ve yaşaması için yayılması gereken Kapitalizmin Osmanlı topraklarına da girmesi, devletin tam manasıyla bir yarı sömürge konumuna gelmesine sebebiyet vermiştir.

Yine batılı Kapitalist ülkelerin Osmanlı ekonomik hayatında önemli roller üstlenmeye başlaması Osmanlı Devleti'nin hali hazırda Burjuva kesimini oluşturan Gayrimüslimlerin Osmanlı ekonomisindeki yerini gitgide sağlamlaştırmaya başlamıştır. Bu durumu fark eden İttihatçıların karşı politika geliştirerek Müslüman-Türk Burjuvazi yaratma çabaları ise 19. yy.ın sonları 20. yy.ın başlarına damgasını vurmuştur.

1. OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEM SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI

Osmanlı Devletinin son dönemlerindeki sağlık ve eğitim durumlarından başlayarak devletin sosyal ve ekonomik yapısını incelemeye devam edeceğiz.

1.1. Osmanlıda Sağlık

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında en belirgin sağlık sorunları tifüs kolera trahom ve sıtma salgınlarıdır. Bu salgınların nedeni olarak eğitim eksikliği, savaşlar ve sağlık personelinin yetersizliği sayılabilir (Yaşa, 1980: 4).

Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda frengide önemli bir sağlık problemidir. Bu 26.12.1921- 28.12.1921 günleri arasında "Frenginin Men'i ve Tahdid-i Sirayeti" isimli kanun tasarısının meclisi oldukça meşgul etmesinden anlaşılmaktadır. Görüşmeler esnasında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın bütçesinin çok büyük bir kısmının frengi ile mücadeleye ayrıldığı belirtilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları'ndan aktaran Erceyes, 2005: 6). Salgın olarak görülen bu soruna karşı evlenirken muayene olma zorunluluğu getirilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca Avrupa ülkelerinde sayısı 3 tane olan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın 2 Mayıs 1920'de kurulması Osmanlı Devleti'nin dönemin Türkiye'sine önemli sağlık problemlerini miras bıraktığını göstermektedir (Tural, 1987: 52).

1.2. Osmanlıda Eğitim

Osmanlı Devleti'nin eğitim sistemine değinmek gerekirse; Osmanlı Devleti'nin gerilemesindeki en önemli etken eğitim sistemindeki geri kalmışlıktır. Kuruluş ve yükselme dönemlerinde yapılandırılan eğitim sisteminin yıllar geçtikçe ilerlemesi Osmanlı Devleti'nin de ilerlemesine çok büyük katkılar sağlamıştır. Ancak yükselme döneminin sonlarına doğru batının bilim, teknik ve eğitim de sağladığı ilerlemeler Osmanlı Devleti tarafından takip edilmemiştir. Yine zamanla Osmanlı Devleti'nin eğitim sisteminde ehil olmayan kişiler kendilerine yer bulmuşlardır. 18. yy.'ın sonlarına doğru gelindiğinde eğitim sisteminde yaşanan bu olumsuzlukları yok etmek amacıyla batılı anlamda bazı reformlar yapılsa da bu reformlar eğitim sisteminde bir ikilik oluşturmaktan öteye gitmemiştir (Demirtaş, 2008: 156). Kastedilen bu ikilik batı eğitim sistemiyle işleyen okullar ve klasik Osmanlı medreselerinin oluşmasıdır. Ayrıca yabancı ülkelerin okulları da ülkede mevcuttur. 1900'lü yıllarda 30 kadar İngiliz okulunda 3 bin öğrenci, 80 civarındaki Fransız okulunda 22 bin öğrenci ve 435 adet ABD okulunda ise 20 bin öğrenci eğitim görmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2010: 23).

Görüldüğü üzere Osmanlı toplumunda gerek yaşanan sağlık problemlerinden olsun gerekse eğitim sisteminin geri kalmışlığı ve çok yönlü yapısından olsun nitelikli bir iş gücü bulunmamaktadır.

1.3. Osmanlıda Nüfus

Osmanlı Devleti'nin son dönem nüfus yapısını inceleyecek olursak; 1884 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde nüfus 28.9 milyon kişiden oluşmaktadır (Yaşa, 1980: 3-4). Yapılan bu sayımların askeri amaçla yapıldığı (Eldem, 1994: 11) veya Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu toplam zenginliğin tespiti için gerçekleştirildiği düşünülmektedir (Adıyeke, 2000: 772).

Bu bilgilere rağmen Osmanlı Devleti'nin son zamanları ve genç Türkiye'nin kurulduğu yıllara ait herhangi bir nüfus bilgisine sahip olmamakla beraber elimizde bu konu ile ilgili nüfus tahminleri mevcuttur. Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımı 1927 yılı itibariyle yapılmış olup, bu sayıma göre o dönemin nüfusu 13.6 milyon kişiden

oluşmaktadır. Görüldüğü üzere nüfus Osmanlı Devleti'nin daha önceki dönemleriyle kıyaslandığında ciddi bir azalma göstermiştir (Yaşa, 1980: 3-4).

Bu azalışın başlıca sebepleri olarak Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Türk Bağımsızlık Savaşı gösterilebilir (McCarthy, 1998: 163). Elbette nüfus sayısındaki bu azalışın sebepleri salt yaşanan savaşlarla sınırlı değildir. Bu azalışın diğer sebepleri arasında Osmanlı Devleti'nin yaşadığı toprak kayıpları, nüfus mübadelesi ve salgın hastalıklar sayılabilir. Ancak yaşanan bu azalışın ana nedeni olarak savaşları göstermek pek de yanlış bir durum olarak nitelendirilemez. Şöyle ki 1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre 20-60 yaşları arasındaki insanların %45'i erkek %55'i kadındır. Kadınların lehine olan bu durum bize yaşanan savaşların nüfus üzerindeki olumsuz etkilerini göstermektedir (Yaşa, 1980: 4).

1.4. Osmanlı Ekonomisinde Gayri Müslimlerin Yeri

Osmanlı Devleti'nin nüfusu en kaba haliyle Müslümanlar ve Gayrimüslimler olarak kategorize edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde sosyal ve iktisadi alanda Gayrimüslimlerin büyük bir ağırlığı vardır. Gayrimüslimler genellikle şehirlerde yaşamakta olup tarım dışı alanlarda faaliyet göstermekteydiler. Müslümanlar ise genellikle kırsal alanlarda yaşamakta olup tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktaydılar. Yine dönemin iç ve dış ticaretinde azınlıkların önemli bir ağırlığa sahip olduğu bilinmektedir (Toprak, 2002: 599). 1922 yılında İstanbul'da dış ticaret ile uğraşan şirketlerin %4'ü, taşımacı firmaların %13'ü, toptancı mağazaların %15'i ve perakendeci mağazaların %25'i Müslümanlara aittir (Tezel, 1982: 88). Bu veriler ışığında ağalık kültüründen gelen Müslümanlar ve özellikle Türkler ticaret ile uğraşmayı kendilerine yakıştıramamışlar bu nedenle "Tarımın yanında memuriyeti de tercih etmişlerdir." denilebilir. Sebepleri ne olursa olsun gayrimüslimlerin ticaretteki hem mutlak hem de nispi üstünlüğü tartışılmazdı (Genç, Çokgezen ve Koraltürk, 2004: 64-65).

Görüldüğü üzere Osmanlı burjuvazisi büyük ölçüde gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Ayrıca bu burjuvazi sanayi ile değil ticaret ile iştiğal etmekteydi. İşte bu bağlamda da "Komprador bir özellik taşımaktadır." diyebiliriz. Türk ve Müslüman burjuvazi zayıf, dağınık, örgütsüz ve büyük ölçüde birincilere bağımlı durumda bulunmaktaydı (Boratav, 2011: 23-24).

Bu zayıflığın sebeplerinden bir tanesi 1838’de İngiltere ile imzalanan Türk-İngiliz Ticaret Antlaşması ve bu antlaşmayı izleyen yıllarda diğer Avrupa Devletleri ile imzalanan diğer ticaret antlaşmalarıdır. Bu antlaşmalar Osmanlı Devleti’ni batının pazarı haline getirmiştir. Ticaret, devletin denetimi altından çıkmış ve bütün yabancı tacirler Osmanlı Devleti sınırları içerisinde serbestçe ticarete bulunma hakkı elde etmişlerdir. Bunun yanında yerli tacirlerin yabancı tacirlere karşı bir diğer dezavantajı, ticaret vergileri dışında bir de iç gümrük vergisi ödemek zorunda olmalarıdır (Keyder, 1993: 10).

1.5. Osmanlıda Dış Ticaret

İngiltere ile imzalanan 1838 Ticaret Antlaşması Osmanlı Devleti’nde serbest ticaretin şartlarını hazırlarken; 1839 ‘‘Tanzimat Fermanı’’ ise Batı Kapitalizmi yararına kurulan dışa bağımlılığın gerekli kıldığı mali, idari vb. reformları beraberinde getirmiştir (Sarıca, 1983: 127). Bu yolla Osmanlı ekonomisinin Avrupa ekonomisi ile bütünleşme süreci başlamıştır ve Avrupa ile gerçekleştirilen dış ticaret haddi Osmanlı Devleti’nin aleyhine olacak şekilde yükselmiştir. Bu durum Tablo 1’ de net bir şekilde görülmektedir. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda Osmanlı Devleti’nin kapalı ekonomisinin büyük bir bölümü Batının ekonomik boyunduruğu altına girmiştir (Quartaert, 1987: 18).

Tablo 1. Osmanlı Dış Ticaret Verileri

Yıllar	Dışalı m	Dışsati m	Fark
1840’lı Yıllar	7 845	5 899	1 946
1873-1877	22 356	16 402	5954
1900’lü Yıllar	20 822	12 202	8620
1910-1912	36 436	19 967	16 739

Kaynak: (Issawi 1981, 82 Aktaran Kepenek ve Yentürk 2010, 21)

Özellikle 1838 Ticaret Antlaşması ile İngiltere'ye sağlanan ayrıcalıklar kısa bir süre içerisinde diğer Avrupa ülkelerine de sağlanmıştır. Böylece Batı Avrupa'dan gelen Kapitalizm, Osmanlı ekonomisinde hakim güç olma sürecine girmiştir. Kapitalizmin Osmanlı Devleti'ne girmesiyle, ülke ekonomisi dış etkilere maruz kalmış Müslüman-Türk unsurların rekabet gücü giderek zayıflamıştır. Bu süreç Osmanlı Devleti'nin gümrük denetimlerinin ve gayrimüslim unsurlar üzerindeki vergi denetim kabiliyetinin azalmasına da sebep olmuştur (Falay, 1989: 80).

Avrupa ülkeleri ile imzalanan bu dış ticaret antlaşmaları ve Batı Kapitalizmi yararına uygulamaya konulan reformların Osmanlı ekonomisinde yarattığı tahribat İçişleri Bakanlığının 1934 tarihli bir raporunda açıkça şöyle belirtilmiştir: "Gümrük kapıları ardına kadar açık tutulduğu devirde, Avrupa'dan ithal olunan ipekli kumaşlar Bilecik dutluklarının harap olmasına sebep oldu. 1821 de 600 adet el tezgahına sahip bulunan Üsküdar'da 40 tezgah kaldı ve aynı şekilde 1812 de 3000 tezgahı bulunan Tırnova'da tezgah adedi 1000 e indi..... mensucat sanayiinin inhitatı diğer sanayi şubelerine de tesir etti ve memleket sanayiinin bir gün tekrar canlanacağı ümidi hemen hemen yok gibi idi. O zamandan beri Türkiye ham madde müstahsili bir memleket olarak kalmıştır..... Garbın sanayi mamullerine bir açık pazar olan Türkiye bir nevi koloni haline gelmeye mahkum bulunuyordu" (Thornburg, 1950: 7).

Yapılan bu antlaşmalarla Osmanlı Devleti sadece batı'nın pazarı değil aynı zamanda batının sermayesini değerlendirdiği bir ülke konumuna da gelmiştir. Osmanlı Devleti'yle yaptıkları antlaşmalardan yararlanarak Osmanlı topraklarına giren yabancı sermayenin amacı elbette Osmanlı Devleti'nin gelişimine katkı sağlamak değildi. Yabancı sermaye kolayca ele geçirilebilecek kaynakları Avrupalı Devletlerin hesabına işlemek için Osmanlı topraklarında bulunmaktadır. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde bulunan yabancı sermaye Avrupa Ülkelerine rakip olabilecek fabrikalar kurmaktan da kaçınmıştır (Thornburg, 1950: 7-8).

Yabancıların elinde kömür ve diğer madenlere ait ayrıcalıklar bulunmaktaydı. Yabancılar demir yolu , elektrik gibi işletmeler için de bu ayrıcalıklara sahipti. Ancak bu tür fabrikalar tamamen verimsiz bir şekilde idare edilmiş, Osmanlı Devleti'nin yavaş ilerlemesine ayak uydurmuş, Osmanlı halkının zaten düşük olan gelir seviyesinden

olabildiğince faydalanmış ve elde ettiği bu kazançları kendi ülkelerine geri götürmüşlerdir (Thornburg, 1950: 7-8).

Tablo 2. I. Dünya Savaşı Öncesi Osmanlı Devleti'nde Yabancı Sermaye Yatırımları

Yatırımlar	Yatırım Miktarı*	Yıllık Net Getirisi*	Getiri Oranı
Demiryolları	53 310	1040	1,95
Elektrik, Tramvay, Su	5700	170	2,98
Liman ve Rıhtım	4710	160	3,4
Sanayi (Reji Dahil)	6500	560	8,61
Ticaret	2660	-	-
Madenler	3580	230	6,42
Banka ve Sigorta	8200	890	10,85
Devlet'in Ödediği Demiryolu Km. Güvencesi	-	420	-
Toplam	84 660	3370	3,98
Devletin Dış Borçları	149 480	13 000	8,7
Genel Toplam	234 140	16 370	6,99

Kaynak: (Yerasimos 1975, Aktaran Kepenek ve Yentürk 2010, 28)

* Bin Osmanlı Lirası

Tablo 1 incelendiğinde yabancı sermaye yatırımlarının yıllık net getirisinin sektörel dağılımı ilginç ipuçları vermektedir. Getiri oranının en fazla olduğu sektör %10,85 ile bankacılık ve sigortacılık sektörüdür. Bu sektörü %8,7 ile devlet borçları izlemektedir. Kısacası Osmanlı Devleti'ne borç verme yabancılar için en karlı faaliyetlerden bir tanesi olarak gözükmektedir. Yabancı sermaye'nin yıllık getirisi demek o sene içerisinde ülke dışına aktarılan kaynak demektir. Bu bağlamda yabancı sermaye yatırımları ve devlet borçları karşılığı olarak ödenen miktar yılda 16 milyon Osmanlı lirasından fazladır. Buna 8 milyon lira civarındaki dış ticaret açığı eklendiğinde, yaklaşık 25 milyon liraya ulaşmaktadır. Aynı dönemde toplam yurtiçi ulusal gelirin 203, 69 milyon Osmanlı lirası olduğu düşünüldüğünde, bir sene zarfında üretilen toplam zenginliğin %12'si gibi bir bölümünün yurtdışına çıkarıldığı sonucuna ulaşılmaktadır (Kepenek ve Yentürk, 2010: 12).

Bu esnada Osmanlı Devleti'nin dış borcu artmış ve iflasın eşiğine gelmiştir. Batılı Devletler bu yollarla borçlandıkları Osmanlı

Devleti'nden borçlarını tahsil etmek için de Duyun-u Umumiye'yi kurmuşlardır (Thornburg, 1950: 8).

“Sultan II. Abdulhamit tarafından çıkarılmış bir kararname ile kurulan; bir taraftan Osmanlı, diğer taraftan Türkiye’de alacaklı Avrupalı ülkeler temsilcilerinden oluşan bir yönetim kurulu eliyle yönetilen, “Osmanlı Dış Borçları”nın intizamlı ödenmesini teminen Osmanlı Hazinesinden tahsis edilmiş gelir kaynaklarını kullanan, Karma Komisyon’a Duyun-u Umumiye Meclisi; bu meclisin yönettiği karma nitelikteki teşkilata da Duyun-u Umumiye İdaresi denir ” (Gürsoy, 1984: 17).

1.6. Osmanlı Devletinin Borçlanması (Mali Emperyalizm) ve Duyun-u Umumiye

Gelişen Batı Kapitalizmi, çevre ülkelere ilk başta ticaret yoluyla yayılmıştır. Ancak zamanla ticaretin yanı sıra sermaye ihracı da bu yayılımın önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu dönemdeki sermaye ihracının %40’ını çevre ülkelere verilen borçlar oluşturmaktadır (Pamuk, 2005: 193). Avrupa’da meydana gelen aşırı sermaye birikimi sebebiyle Fransız ve İngiliz yatırımcılar fazla paralarını Osmanlı Devleti’ne borç vererek değerlendirmişlerdir (Falay, 1989: 80). Sonuçta Batı Kapitalizminin temsilcileri olan Avrupa ülkeleri Osmanlı Devleti üzerinde ekonomik ve siyasi nüfuz elde etmişler; hem ürettikleri metalleri hem de nakdi sermayelerini değerlendirmişlerdir. Bu aşamada nakde ihtiyacı olan Osmanlı Devleti ile sermaye ihraç etmeye çalışan Avrupa arasında ekonomik olarak birbirini tamamlama yaşanmıştır. Böylece Osmanlı Devleti ile Avrupa ülkeleri arasında borç alışverişi yaşanmaya başlamıştır (Gürsoy, 1984: 26-27).

Tablo 3. Borçlar ve Kanalize Edildiği Alanlar (Osmanlı Lirası)

Borçlanma	Ana Para*	Ele Geçen*	Borçlanma Nedeni	Alacaklılara Karşılık Olarak Gösterilen/Alacaklılar
1854	3.3	2.6	Kırım Savaşı Giderleri	Mısır Vergisi/Londra'da Palmers, Paris'de Goldschmid ve ortakları
1855	5.5	5.5	Silah Alımı İçin	Mısır Vergisi Artamı ile İzmir ve Suriye Gümrükleri Hasılatı/İngiliz ve Fransız Hükümetlerinin Kefaleti ile İngiliz Rothschild Bankası
1858	5.5	3.8	Değeri Düşen Kaimenin Tedavülünden Çekilmesi İçin	İstanbul Gümrük Geliri ve Duhuliyeye Hasılatı/Londra Bankaları (Dent ve Palmer)
1860 Mires İst.	2.2	1.4	Dalgalı Borçlar ve Banker Alacaklarını Ödemek İçin	Fransız Banker Miresden. Mires ile İstikraz Sözleşmesi Feshedildi
1862	8.8	5.7	10 Milyon Liralık 33.4 Milyon Kaimenin Tedavülünden Çekilmesi İçin	Tütün, Tuz, Damga ve Temettü Vergileri /Ottomank Bank ve Londra'dan Devauxlet Cie Şirketi
1863	8.8	5.5	- Galata Bankerlerine Olan Kısa Vadeli Borçları Ödemek İçin - Değer Kaybeden Bakır Paraların Tasfiyesi (Gerçekleşmedi)	Çeşitli Vilayet Gümrük Gelirleri, Bursa ve Edirne İpek Öşürü / Osmanlı Bankasının İngiliz ve Fransız Ortakları
1865 Ağnam İst.	6.6	4.1	Vadesi Gelmiş Borçları Ödemek ve Bütçe Açığını Kapatmak İçin	Ergani Bakır Madeni Geliri ve Anadolu Ağnam Resmi / Osmanlı B., Credit Mobilier de Paris, Societe Generale
1865 I. Tertip Duyun-u Umumiye (Genel Borçlar)	40	20	Kısa Vadeli Tahvilleri Uzun Vadelilerle Değiştirmek İçin (Konversiyon)	Devletin Genel Geliri / İngiliz General Credit and Finance, Fransız Societe Generale de Finance Konversiyonu Gerçekleştirildi
1869	24.4	13.2	Askeri Giderler (Girit İsyanı) ve Bütçe Açığı	Çeşitli Vilayetler Aşarı ve Ağnam Resmi Fazlası / Fransız Comptoir

			İçin	d'Escompte Bankası
1870 Rumeli Demiryolu İst.	34.3	10.7	2.000 km. Rumeli Demiryolunun İnşası İçin	99 Yıl İşletme İmtiyazı ve Yıllık 22 Milyon Frank Kilometre Garantisi / Belçikalı Banker Baron de Hirsch
1871	6.3	4.6	Vadesi Gelen Dış Borçları Ödemek İçin	Mısır Vergisinin Serbest Kısmı / İngiliz Louis Cohen and Sons ve Dent Palmer and Sons ve Dent Palmer and Company
1872 Hazine Tahvilleri	12.2	10.4	Kısa Vadeli Avansları Ödemek ve Bütçe İhtiyaçları İçin Hazine 3.Tertip Hazine Tahvili Çıkarıldı	Edirne, Tuna ve Selanik vilayetleri ile Anadolu Ağnam Resmi / Credit General Ottoman ve Banque Austro Ottomane ile Çeşitli Avrupa Piyasalarında Satıldı
1873	30.5	18.2	Vadesi Gelen Borçların Ödenmesi ve Bütçe İhtiyaçları İçin	Tuna ve Ankara Aşarı, Anadolu Ağnam Resmi / İstanbul'daki Credit General ve Paris'teki Credit Mobilier Bankaları
1873 2. Tertip Duyun-u Umumiye (Genel Borçlar)	12.6	6.8	1872 Hazine Tahvilleri Genel Borç Tahvilleri ile Değiştirmek İçin	
1874 3. Tertip Duyun-u Umumiye (Genel Borçlar)	44	19.1	Dış Borç Taksidi ve Rumeli Demiryolunun Tahvil Bedelini Ödemek İçin Genel Borçlar Eshamı Çıkarıldı	Devletin Genel Geliri / Osmanlı Bankası
Toplam	245.2	131.5		

Kaynak:

(Önsoy,

1999)

* Milyon Lira

Tablo 1'den de görüldüğü üzere Osmanlı Devleti ilk dış borçlanmasını Kırım Savaşının finansmanı için gerçekleştirmiştir. II. Abdulhamit de 1876 Anayasası'na göre kurulan Meclisin açılış konuşmasında dış borçların sebebinin Kırım Savaşı olduğuna vurgu

yapmaktadır. O zamana kadar kimseye bir akçe borcu olmayan hazinenin bu savaş nedeniyle borçlanmak durumunda kaldığını belirtmiştir (Gürsoy, 1984: 17-18).

Yine tablo 1'den de anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti giderek daha fazla miktarda ve daha yüksek faizle borçlanmaya başlamıştır. Alınan borçların büyük bir kısmı cari harcamalara, saray yapımlarına, orduya ve devlet memurlarının maaşlarının ödenmesine kanalize edilmiştir. Ekonomik hayatı canlandıracak mali gelirleri artıracak etkin yatırımlara ise kaynak ayrılmamıştır. Böylece ödenemeyen borçlanmalar yeni borçlanmaları da beraberinde getirmiştir. Bu durum ise Avrupa sermayesi lehine sonuçlar doğurmuştur. Çünkü, Avrupa para piyasalarındaki herkes için, Osmanlı Devleti artık spekülasyon uygulamaların rahatça yapılabildiği ve alınan tahvillerden yüksek faizler elde edilebilen bir ülke konumuna gelmiştir. Büyük bankalar ve spekülasyoncular borçlanma sürecini kısır bir döngüye çevirmiş ve borçların geri ödenemez hale gelmesine yol açmışlardır (Pamuk, 2005: 230-231).

1880 yılının ekim ayına gelindiğinde borçlarını ödeyemeyen Bab-ı Ali batılı devletlere başvurarak ülkelerindeki Osmanlı borç tahvili almış kimseleri temsil edecek delegelerin İstanbul'a gönderilmelerini talep etmiştir. Bu talep üzerine Osmanlı borç tahvili almış İngiliz hamileri temsilen Dışişleri Bakanlığı eski müsteşarı Robert Baurke, Fransız hamileri temsilen Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Dairesi eski umum müdür yardımcısı Mr. Valgrey, Avusturya Macaristanlı alacaklıları temsilen bu ülkenin eski Washington büyükelçisi Baron Myr, İtalyan alacaklıları ise Sinyor Marcardi temsil etmiştir. Görüldüğü üzere Osmanlı Devletine gelen temsilciler devlet temsilcileri değillerdir. Osmanlı Devletinin yetkilileri ve batılı ülkelerdeki alacaklıları temsilen gelen delegeler tam bir buçuk yıl süren görüşmeler sonucunda her konuda anlaşmışlardır. Padişah tarafından onaylanıp yürürlüğe giren bir kararname ile:

- Deyun-u Umumiye İdaresi Osmanlı borçlarının dış ve iç yönetimini devralmıştır.
- Deyun-u Umumiye İdaresinin yönetiminde, yukarıda sıraladığımız beş Avrupa ülkesinin delegeleri ile Osmanlı hamilerini temsilen bir üye ve Osmanlı hazinesini temsil eden bir başka üye olmak üzere iki Türk üye bulunmuştur.

- Duyun-u Umumiye İdaresinin taşra teşkilatları da mevcuttur ve bu teşkilatlarda yabancı uyruklu kimseler çalıştırılabilecektir.

- Osmanlı Devleti bu kararname ile Duyun-u Umumiye İdaresinin gelirlerini oluşturmak üzere "Rusumu Sitte" isimli vergiler koymayı taahhüt etmiştir. Bu vergiler; Tuz tekeli gelirleri, tütün tekeli gelirleri, damga resmi –pul- gelirleri, içkiler üzerinden alınan vergi ve resimler, balık avı vergi ve resimleri, kararnamede isimleri yazılı vilayetlerin ipek aşarı gelirleridir.

- Duyun-u Umumiye İdaresinin ayrı bir bütçesi mevcuttur. Bu bütçe daha sonra Osmanlı Devleti'nin bütçesi ile birleştirilmiştir. Ancak bütçenin gelirleri yabancıların çoğunluğa sahip oldukları bir yönetim kurulu tarafından kullanıldığı için Duyun-u Umumiye İdaresi devlet içerisinde ayrı bir devlet gibi işlev görmüştür (Gürsoy, 1984: 19-20-21).

Görüldüğü üzere sömürü için her zaman bir ülkeyi istila etmek gerekmemektedir. Kont Saint Maurice "Les Instruments Modernes de la Politique Etrangere" isimli eserinde "Mali Emperyalizm" konusuna ayrı bir bölüm ayırmış olup nakdi sermaye yoluyla siyasi ve iktisadi nüfuzun nasıl yaygınlaştırılacağı, sermaye aracılığıyla yabancı devletlerden sömürü amacıyla nasıl yararlanılacağı ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır (Maurice'den aktaran Gürsoy, 1984: 28)

Yukarıda belirtildiği üzere Duyun-u Umumiye aracılığıyla yabancı sermaye çok rahat şekilde Osmanlı topraklarında hareket edebilme olanağı bulmuştur. Duyun-u Umumiye'nin yönetiminde bulunan ülkeler Osmanlı topraklarında bankalar, elektrik santralleri, sigorta şirketleri vb. kurabilmişlerdir (Gürsoy, 1984: 28). Gayrimüslimler bu kurum aracılığıyla Osmanlı ekonomisinde önemli bir güç kazanmışlardır.

1.7. Osmanlı Devleti'nde Milli İktisat Düşüncesinin Doğuşu

Avrupalı devletler ile yapılan dış ticaret antlaşmaları ve Meşrutiyet dönemi boyunca ekonomik ve siyasi hayata yansıyan liberal politikaların gayrimüslim unsurların etkinliklerini artırdığını yukarıda belirttik. Gayrimüslimlerin artan ekonomik güçlerine tepki olarak Müslüman-Türk unsur merkezli bir siyaset geliştirilmiş ve Meşrutiyet döneminin Liberal ekonomik ve siyasi uygulamaları son bulmuş; Milli İktisat hakim iktisadi düşünce konumuna yükselmiştir. Bu Milli İktisat

Düşüncesi İttihatçılar tarafından Osmanlı Devleti'ne kazandırılmıştır (Varlı ve Koraltürk, 2010: 128).

İttihatçılar zayıf olan yerli burjuvaziye güçlendirme girişimlerinde bulunmuşlardır. Bu amaçla Meşrutiyet'in ilanından sonra yaygın biçimde gözlemlenen grev ve işçi hareketlerine tepki olarak yasalaştırılan ve sendikalaşmayı yok edip grev hakkını kısıtlayan Tatil-i Eşgal Kanunu, yerli burjuvazinin sınai yatırımlarını desteklemek amacıyla Teşvik-i Sanayi Kanunu ve özellikle savaş yıllarında yerli sermayeli şirketleşmenin etkili bir biçimde desteklenmesi yerli burjuvazi oluşturma çabalarına örnek olarak gösterilebilir (Boratav, 2011: 30-31).

Özellikle işçi hareketlerini kısıtlamak için çıkarılan Tatil-i Eşgal Kanunu çok dikkat çekicidir. Bu kanun Osmanlı Devleti'nde bir sınıf mücadelesi yaşandığını göstermekte olup sorunu sermaye lehine kısıtlamalarla çözmeye çalışan modern, yani kapitalistçe bir düzenleme sayılmalıdır.

Fakat tüm bu düzenlemelere rağmen 1908-1914 yıllarındaki iktisadi hayata hala gayrimüslimlerin hakim olduğu görülmektedir. Ancak Birinci Dünya Savaşı, bu yöndeki çabaların, Müslüman-Türk burjuvaziye yaratması için gerekli uygun zemini hazırlamıştır. Yaşanan savaş, İttihatçılara, Müslüman-Türk burjuvaziye oluşturabilmek için ekonomiye müdahalelerde bulunabilme fırsatını vermiştir. İttihat ve Terakki partisi "Milli İktisat" ve "İktisadi Uyanış" adı altında Müslüman-Türk Burjuvaziye yaratmaya yönelik politikalar izlemiştir ve bu dönemde sermaye birikimini hızlandıran spekülasyon kazançlarına göz yummuştur (Toprak, 1995: 111-113).

Bu politikalara örnek olarak; 15 Ekim 1914 tarihli Kavanin-i Mevcudedede Uhd-i Atıkaya Müstenid Ahkâmın Lağvı Hakkında Kanun-ı Muvakkat ile Osmanlı Devleti Mevzuatında yabancı sermayeye tanınan imtiyazlardan kaynaklanan bütün hükümlerin geçerliliğini yitirmesi ilanı, 13 Aralık 1914 tarihli Ecnebi Anonim ve Sermayesi Eshama Münkasım Şirketler ile Ecnebi Sigorta Şirketleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat ile gerçek ve tüzel nitelikteki kişilerin Osmanlı Mevzuatı kapsamına alınması gösterilebilir. Ayrıca Milli Burjuvazi yaratma çabaları kapsamında yabancı şirketlerin ayrıcalıklarına son verilmiş ve aynı tarihli Temettü Vergisi Hakkında Kanun-ı Muvakkat ile o güne kadar gelir vergisi ödemekten muaf tutulan yabancı şirketlerde vergi mükellefi haline getirilmiştir. 8 Mart 1915 tarihine gelindiğinde ise Memalik-i

Osmaniye’de Bulunan Ecnebilerin Hukuk ve Vezaifi Hakkında Kanun-ı Muvakkat yasası çıkarıldı ve bu yasa ile birlikte yabancı uyruklularında Osmanlı vatandaşları ile aynı vergi ve yasal yükümlülüklere tabi olacakları belirtilmiştir. Yine yabancıların Osmanlı topraklarında hekimlik mühendislik ve öğretmenlik yapabilmeleri; okul açma dergi ve gazete yayımlayabilme haklarının Osmanlı mevzuatına tabi olma şartıyla saklı kalacağı belirtilmiştir (Toprak, 1995: 52-60; Ökçün, 1998: 40-41).

Bu dönemde sermaye birikimini hızlandıran spekülasyon uygulamalarının en belirginini ise Anadolu’dan İstanbul’a hububat sevkiyatıdır. Savaş sevkiyatı nedeniyle tıkanan demiryolu şebekesinden buğday nakli için vagon temin edebilen tüccar, İstanbul’a getirdiği hububatı spekülasyon karlarla pazarlama imkanı bulmuştur. İttihatçılar karborsayla mücadele ediyormuş gibi görünseler de kendilerine yakın grupların nemalandığı bir ilkel sermaye birikimine göz yummuşlardır. Benzer bir sermaye birikimi pazar için üretim yapan zengin çiftçi kesiminde de gözlenmektedir (Boratav, 2011: 29).

İttihatçıların bu uygulamalarının en somut yansıması, 1908-1913 döneminin aksine, 1914-1918 yılları arasında kurulan şirketlerdeki Müslüman-Türk unsurların artışıdır (Toprak, 1995: 113).

Savaş döneminde “Ey Türk, zengin ol!” diye başlık atan büyük gazeteler ve “Harb-ı umumi esnasında Türk’ü iktisaden yükseltmek, mutavassıt bir burjuvazi ihdas etmek” hedefini savunan Yusuf Akçura gibi etkili yazarların düşünceleri, bu birikim şeklinin sadece nesnel zorunluluklardan doğmadığını, aynı zamanda bilinçli olarak istenmiş bulunduğunu gösteren dolaylı kanıtlardır (Boratav, 2011: 29).

Liberal politikaların terk edilip Milli burjuvazi yaratma sürecinin bir diğer teorisyeni Ziya Gökalp’tir. Gökalp’e göre Milli İktisat etnik homojenlikle sağlanabilirdi. Müslüman-Türk unsurun yalnızca asker ve memur; gayrimüslimlerin zanaatkar ve tüccar olduğu bir toplum uygar bir devlete dönüşmezdi. Ortak bir vicdana sahip olmayan bu iki unsur arasında gerçek bir iş bölümü yoktur. Gökalp’e göre Müslüman-Türk unsurun ekonomik yaşama girerek Milli İktisadı kurması gerekmektedir (Toprak, 1995: 18-19).

Yusuf Akçura’nın Üç Tarz-ı Siyaset adlı eserinde tanımlanacak olan Türkçülüğün, dağılmakta olan Osmanlı Devleti’nin tarihi coğrafyasını değiştirerek, kendi Türk coğrafyasında yeni bir hamle yaparak, tarihin gündemine dönüş için yeterli kültürel malzemede

oluşturduğu görülmektedir. Ancak temel sorun, Türkçülüğe yönelik Osmanlı aydınları hala Osmanlı Devletinin vatandaşlarıydı (Metin, 2008: 79). Bu sorun da Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasıyla aşılabacaktır.

2. Osmanlı Devleti'nin Sahip Olduğu Zenginlikler

Osmanlı Devletinin sahip olduğu zenginlikleri ki bu zenginlikler dönemin Avrupa'sına göre çok azdır, aşağıda göstereceğimiz tablolar vasıtasıyla incelemekte fayda görmekteyiz.

Tablo 4. Anadolu Sanayisi

Sektör	İşyeri Sayısı	İşçi Sayısı	İşyeri Başına Ort. İşçi Sayısı
Dokuma	20 057	35 316	1,76
Deri İşleme	5 347	17 964	3,36
Madeni Eşya	5 273	8 021	1,52
Gıda	1 273	4 493	3,52
Ağaç İşleri	704	3612	5,13
Kimya	337	802	2,38
Toplam	33 058	76 058	2,3

Kaynak: (İrmak 1992, 20)

Tablo 4.'ten anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti'nde bir sanayi kapitalizmi bulunmamaktadır. Bu verilere baktığımızda Osmanlı Sanayisinin çok küçük ölçekli üretim birimlerinden oluştuğu, yakın pazar için üretime yöneldiği ve hemen hemen tümüyle tüketim malları üreten bir özellik taşıdığı anlaşılmaktadır (Kepenek, 1996: 1761).

Osmanlı sanayinin %75,3'ü özel sektöre ait kuruluşlardan geri kalan kısmı ise devlete ait fabrikalardan oluşmaktadır. Özel sektöre ait sanayi kuruluşlarının %28'i gıda alanında, %27'si dokuma alanında ve %19'u ise kırtasiye alanında faaliyet göstermektedir. Geri kalan %24'lük kısım ise; ağaç, deri, kimya, toprak ve maden imalatı alanlarında faaliyet göstermektedir (Müderrisoğlu 1998, 131-132) . 1913 ve 1915 yılları arasında yapılan sayımlara göre bu sanayi kuruluşlarının %55'i İstanbul ve çevresinde, %22'si İzmir'de, geriye kalan %23'ü de diğer bölgelerde bulunmaktadır (Kepenek, 1996: 1762).

Osmanlı Devleti görüldüğü üzere tarih boyunca, işgücü kaynağı kıt, toprak bakımından zengin ve sermaye bakımından yoksul bir tarım ülkesi olarak varlığını devam ettirmiştir. Osmanlı Devleti'nde nüfusun

çoğunluğu köylerde yaşamaktadır. Köylerde yaşayan bu insanlar geçimlerini büyük çiftliklerden değil, küçük aile arazilerindeki topraklardan sağlamaktadırlar (Quartaert, 1987: 194). Köylünün elinde bulunan toprakların küçük aile arazilerinden oluşması, tarım ürünlerini pazara taşıyacak yolların eksikliği ve teknolojinin tarım sektöründe kullanılmaması gibi nedenlerden dolayı, tarım sektöründe de sadece geçimlik üretim yapılmıştır (Şağan, 2005: 17).

Tarım'ın ilkel metotlarla yapılmasının yanında tarım için gerekli olan insan ve hayvan gücünde yaşanan kayıplar da tarımsal üretimin sadece geçimlik yapılmasına sebep olmuştur. I. Dünya Savaşı'ndan önce Anadolu'da 6,9 milyon sığır 1,1 milyon at bulunmaktadır. Türk Bağımsızlık Savaşı sonunda ise 4,1 milyon sığır ve 0,6 milyon at kalmıştır (Yenal, 2003: 24). Savaşların tarımsal üretimde yol açtığı tahribatı ve Osmanlı tarımını ünlü tarihçi Toynbee şöyle özetlemektedir: “On yıl süren savaşlar bedeni yeterliliği olan erkeklerin sayısını azaltmış, savaşlardan sağ dönenler de enerjilerini ve sağlıklarını yitirmişlerdi. Savaşlar tarlaları yoksullaştırmış, yük hayvanlarının özellikle İç Anadolu'nun cins atları askeri gayeler için kullanılmış olduklarından pek azını geride bırakmıştı. Tarım, hala ilkel bir durumdaydı. Ne yeterli insan, ne yeterli hayvan, ne yeterli araç bulunduğundan ülke tarımı acınacak bir düzeye düşmüştü. Ordudan terhis edilenlerin parası, giyeceği yoktu. Bir kısmı dağlarda başıboş dolaşır olmuş; bir kısmı çobanlık, bir kısmı eşkiyalık, bir kısmı da çetecilik yapmaya koyulmuştu ” (Yenal, 2003: 25).

Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki tarımsal yapı da bu şekilde özetlendikten sonra Osmanlı Devleti'nin son dönem ulusal geliri Tablo 5' de incelenilip çalışmamıza son verilecektir.

Tablo 5. Osmanlı Ulusal Geliri (Cari Fiyatlarla)

	1907	1913	1914
Tarım, Ormancılık, Balıkçılık	113,9	104,2	130,6
Madencilik	1,7	1,6	1,1
Sanayi	22,3	25,5	24,4
İnşaat	6,2	6,4	4,4
Ulaştırma	6,9	7,3	6,8
Ticaret	18,9	21,7	18,3
Mali Kuruluşlar	2,2	2,7	2,6
Kamu Hizmetleri	13,7	17,7	18,8
Ev Kiraları	7,4	6,6	6,6
Serbest Meslek Hizmetleri	10,2	10,2	11,3
Yurtiçi Gelir	203,4	203,7	225,0
Dış Dünya	-1,5	-1,0	-1,0
Ulusal Gelir	201,9	202,7	223,9
Net Ulusal Üretim	210	212,4	231,6
Aşınma	9,2	9,1	9,5
Katkılı Ulusal Üretim	219,2	221,4	241,1

Kaynak: (DİE 1973, 21)

* Milyon Lira

Osmanlı ulusal üretimiyle ilgili sayısal veriler sonradan yapılan tahminlere dayanmaktadır. Ulusal gelirin 1913'teki sektörel dağılımına baktığımızda %47 oranında tarımsal üretimden, %12 oranında sınai üretimden ve %28'i de başta ulaştırma ve ticaret olmak üzere hizmet sektöründen oluşmaktadır (Kepenek ve Yentürk, 2010: 24).

3. Sonuç

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin son zamanlarını özetleyecek olursak ekonomide hakim zümre olan gayrimüslimlere tepki olarak İttihat ve Terakkinin Milli Burjuvazi yaratma çabaları sosyal gelişmeler olarak

nitelendirilebilir. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin tarım ağırlıklı olarak ulusal gelir yarattığı ve yaşanan savaşlar, salgın hastalıklar vb. gibi nedenlerden dolayı nitelikli işgücünden de yoksun olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti, sosyo-kültürel nedenler başta olmak üzere, mali emperyalizm gibi sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı bir sermaye birikimi de sağlayamamıştır.

Ayrıca çalışmamızın sonucunda Osmanlı Devleti'nin 18. yy.' dan itibaren mali bunalımlar yaşadığı anlaşılmıştır. Bu mali bunalım süreci bütçe açıklarıyla başlamış; fetihlerin azalması ve savaş giderlerinin yükselmesiyle devam etmiş; sonucunda kapitalizmin Osmanlı topraklarına yayılmaya başlamasıyla doruğa ulaşmıştır. Batı kapitalizminin Osmanlı topraklarına girmesi özellikle Batının ticari faaliyetlerde hakim güç olmasını sağlamıştır. Batı Kapitalizminin beraberinde getirdiği Mali Emperyalizm ise devletin sürekli olarak dış borçlanmaya başvurmasına neden olmuştur. Borçların ödenemez duruma gelmesi sonucunda, Kapitalizmin batılı temsilcileri, kendi yönetimlerinde olan bir borç idaresi kurup, Osmanlı Devleti'nin maliyesi ve ekonomisine de tamamıyla hakim konuma yükselmişlerdir. Böylece Osmanlı ekonomisi sadece ticari hayatta değil mali kesimde de Batı Kapitalizminin etkisinde kalmıştır. Bu yarı sömürge durumu Cumhuriyete kadar devam etmiş ve genç Cumhuriyet'e büyük bir borç yükü bırakılmasıyla sonuçlanmıştır.

KAYNAKÇA

ADİYEKE, Nuri (2000). "Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri", **Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, OTAM.**, Sayı: 11, ss. 769-825.

BORATAV, Korkut (2011). **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2009)**, İmge Kitabevi, 15. Baskı, Ankara.

DEMİRTAŞ, Bahattin (2008). "Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler", **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 155-176.

DİE (1973), **Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50 Yılı**, Ankara.

ELDEM, Vedat (1994). **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ERCEYES, Salih (2005). **Tarihi Açıdan Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

FALAY, Nihat (1989). **Maliye Tarihi**, Filiz Kitabevi, İstanbul.

GENÇ, Hamdi, Murat Çokgezen ve, Murat Koraltürk (2004). "Cumhuriyetin İlk Yıllarında İş Dünyasının Profili", **İktisat İşletme ve Finans**, Cilt: 19, Sayı: 216, ss. 62-75.

GÜRİSOY, Bedri (1984). "100. Yılında Düyun-u Umumiye İdaresi Üzerinde Bir Değerlendirme", <http://www.iudergi.com/tr/index.php/iktisatmeczua/article/viewFile/7563/7065>, (25.01.2012).

IRMAK, Esin (1992). **Dünden Bugüne Kapitalist Gelişme ve Türkiye Ekonomisi**, Etki Yayınevi, İstanbul.

KEPENEK, Yakup ve Nurhan Yentürk (2010). **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

KEPENEK, Yakup (1996). "Türkiye'nin Sanayileşme Süreçleri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, Cilt: 7, İstanbul.

KEYDER, Çağlar (1993). **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923-1929**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

MAURİCE, Kont Saint (1984) *Les Instruments Modernes de la Politique Etrangere*, Aktaran, Bedri Gürsoy, a.g.m., 28.

MCCARTHY, Justin (1998). **Müslümanlar ve Azınlıklar, Osmanlı Anadolu'sunda Nüfus ve İmparatorluğun Sonu**, Çev. Bilge Umar, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

METİN, Celal (2008). "II. Meşrutiyette Türkçü Ütopya: "Yeni Hayat""", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 3, ss. 75-90.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin (1998). **Cumhuriyetin Kurulduğu Yıl Türkiye Ekonomisi**, Ziraat Bankası Yayınları, Ankara.

ÖKÇÜN, A. Gündüz (1998). **Yabancıların Türkiye'de Çalışma Hürriyeti**, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

ÖNSOY, Rifat (1999). **Osmanlı Borçları 1954-1914**, Turan Kitabevi, Ankara.

PAMUK, Şevket (2005). **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, İletişim Yayınları, İstanbul.

QUARTAERT, Donald (1987). **Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)**, Çev. Sabri Tekay, Yurt Yayınları, Ankara.

SARICA, Murat (1983). **Siyasal Tarih**, Ar Basım Yayın, İstanbul.

ŞAĞAN, Ali (2005). **Birinci Sanayi Planı ve Türkiye'nin Kalkınmasına Etkileri (1933-1938)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

TEZEL, Y. Sezai (1982). **Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi (1923-1950)**, Yurt Yayınevi, İstanbul.

THORNBURG, M. Weston (1950). **Türkiye'nin Bugünkü Ekonomik Durumunun Tenkidi**, Çev. Nail Artuner, Ankara, 1950.

TOPRAK, Metin (2002). "Osmanlı'dan Devreden Kriz Potansiyeli ve Tek Parti Dönemi Ekonomik Krizleri", **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt:17, ss. 598-614, Ankara.

TOPRAK, Zafer (1995). **Milli İktisat-Milli Burjuvazi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

TURAL, M. Arif (1987). **Atatürk Devrinde İktisadi Yapılaşma ve Celal Bayar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları NO: 848, Ankara.

VARLI, Arzu ve Murat Koraltürk (2010), "II. Meşrutiyet'ten Erken Cumhuriyet'e Milli İktisadın Sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:9, Sayı:20-21, ss.127-142.

YAŞA, Memduh (1980). **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978**, Akbank Kültür Yayınları, İstanbul.

YENAL, Oktay (2003). **Cumhuriyet'in İktisat Tarihi**, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, İstanbul.